

Гарантування Конституційним Судом України окремих особистих прав і свобод людини

М. Гультай

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук

І. Кияниця

кандидат юридичних наук

Стаття присвячена дослідженню практики Конституційного Суду України щодо окремих особистих основних прав і свобод людини, вивченню особливостей захисту й відновлення цих прав органом конституційної юрисдикції України.

Ключові слова: особисті права і свободи людини, захист і відновлення прав людини, конституційний контроль, тлумачення правових норм, правові позиції.

Здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина є важливою функцією держави, що впливає з визначення України як соціальної та правової держави, визнання і дії принципу верховенства права (статті 1, 8 Конституції України). Порівнюючи основні напрями діяльності органів конституційної юстиції, О. Куликов вважає, що захист прав і свобод людини і громадянина є наскрізною функцією при здійсненні будь-яких повноважень Конституційного Суду Росії¹.

Удосконалення існуючих правових механізмів захисту прав і свобод людини є пріоритетним напрямом у діяльності центральних органів державної влади. Так, у своїх зверненнях Президент України акцентує увагу на необхідності дотримання міжнародних стандартів з прав людини², впровадження стандартів справедливості та захисту прав людини у роботі державних адміністрацій, судів та правоохоронних органів. Зважаючи на важливість та актуальність додержання та захисту прав людини, Президент України видав Указ від 12 січня 2011 року № 24³, яким затвердив План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи.

Додержуючись принципу поваги до прав людини, Україна як член Ради Європи ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), інші міжнародні договори щодо прав і свобод людини. Європейський Парламент у своїй Резолюції щодо України від 25 листопада 2010 року констатував, що Україна, як і кожна європейська держава, яка дотримується принципів свободи, демократії, поваги прав людини та основоположних свобод і верховенства права, може подати заявку на членство в Євро-

¹ Куликов А. В. Развитие функции защиты прав и свобод человека в деятельности органов конституционной юстиции (сравнительно-правовой аспект) // Конституционное и муниципальное право. — 2007. — № 10. — С. 28.

² Звернення Президента України Віктора Януковича з нагоди Міжнародного дня прав людини // Урядовий кур'єр. — 2010. — № 233. — 11 груд. — С. 3.

³ Указ Президента України «Про План заходів із виконання обов'язків і зобов'язань України, що впливають із її членства в Раді Європи» // Офіційний вісник України. — 2011. — № 4. — Ст. 197.

пейському Союзі. Ця позиція представницького органу Євросоюзу свідчить про визнання України державою, у якій забезпечуються зазначені принципи.

Захист та гарантування прав і свобод людини і громадянина є невід'ємною складовою в діяльності Конституційного Суду України. Дослідженню практики захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України присвячені праці таких вітчизняних юристів, як Г. Васильєва, А. Головіна, В. Годованця, П. Євграфова, В. Кампа, Н. Карпачової, М. Козюбри, Я. Мачужак, М. Савенка, М. Савчина, А. Селіванова, П. Ткачука, Ю. Тодики, В. Шаповала, В. Шишкіна та інших.

Аналізуючи рішення вітчизняного органу конституційної юрисдикції стосовно захисту прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя Голова Конституційного Суду України А. Головін дійшов цілком обґрунтованого висновку про те, що сформовані на засадах верховенства права та справедливості правові позиції Конституційного Суду України є дієвим засобом захисту прав і свобод людини і громадянина¹.

З початку діяльності Конституційного Суду України до нього надійшло 34 268 листів, з них 31 346 від громадян і 2 922 від юридичних осіб. За станом на 11 березня 2011 року Секретаріатом Конституційного Суду України зареєстровано 936 конституційних подань, з яких 204 — від Президента України, 383 — від народних депутатів України, 24 — від Верховного Суду України, 16 — від Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 9 — від Кабінету Міністрів України, 17 — від Верховної Ради України Автономної Республіки Крим, 160 — від інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

За конституційними поданнями органів державної влади, органів місцевого самоврядування та конституційними зверненнями громадян і юридичних осіб Конституційний Суд України прийняв 245 рішень, з яких 104 прямо чи опосередковано стосуються забезпечення, захисту чи гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Здійснюючи свої повноваження, Конституційний Суд України забезпечує додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, про що свідчить практика прийнятих ним рішень. Зокрема, у 2010 році Конституційний Суд України прийняв 23 рішення, з яких сім — за конституційними зверненнями громадян та юридичних осіб щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, два — за конституційними поданнями Верховного Суду України, одне — за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. На початок 2011 року Конституційний Суд України за конституційними зверненнями прийняв одне рішення.

У цих рішеннях Конституційний Суд України дав офіційне тлумачення окремих положень статей 125, 129, 143 Конституції України, Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, інших законів України і в такий спосіб захистив конституційні права на життя, свободу та особисту недоторканність, особисте (сімейне) життя та його таємницю, свободу пересування і вільний вибір місця проживання, право володіти, користуватися і розпоряджати-

¹ Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України. — К., 2011. — С. 275.

ся своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, на підприємницьку діяльність, соціальний захист, житло, свободу літературної, наукової і технічної творчості, апеляційне оскарження судових рішень як складову права кожного на звернення до суду.

Хоча в Україні й відсутній інститут конституційної скарги, проте наведені дані щодо кількості прийнятих Конституційним Судом України рішень за конституційними зверненнями громадян та юридичних осіб у 2010 році незначно відрізняються від практики Конституційного Суду Російської Федерації, який за конституційною скаргою приймає у середньому 11–14 рішень на рік.

Одними з найважливіших конституційних прав і свобод людини і громадянина є особисті права, забезпечення, гарантування та захист яких ще не були предметом аналізу Конституційного Суду України. Дослідження їх становить не лише теоретичний, а й практичний інтерес.

У поглядах на систематизацію цих прав і свобод людини і громадянина існують різні підходи. Зокрема, О. Фрицький поділяє особисті права і свободи людини на дві групи: природні (особисті) права та громадянські права¹.

Інший, ґрунтовніший перелік особистих (громадянських) прав і свобод запропонували Ю. Тодика та В. Журавський, до яких вони відносять такі права: на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, на недоторканність житла, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на невтручання в особисте та сімейне життя, на вільний вибір місця проживання, на свободу думки і слова, на свободу світогляду і віросповідання (статті 27–35 Конституції України)².

Вивчаючи гарантії прав людини і громадянина на соціальний захист А. Головін, В. Годованець цілком слушно зазначають про те, що конституційні права і свободи людини постійно перебувають у розвитку, вдосконалюються та розширюються³.

Безперечно, у Конституції України закріплено найбільш значущі та важливі для людини особисті права і свободи. Повніший перелік особистих прав і свобод у національному праві України передбачено книгою другою «Особисті немайнові права фізичної особи» Цивільного кодексу України. Крім цього, особисті (громадянські) права і свободи людини передбачені основними міжнародно-правовими актами з прав людини, зокрема такими, як Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенція та іншими.

Невід'ємне право людини на життя закріплене у статті 27 Конституції України і справедливо вважається найважливішим та невід'ємним правом кожної людини,

¹ Фрицький О. Ф. Конституційне право України: Підручник. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К., 2002. — С. 164, 168.

² Конституційне право України: Підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / За ред. акад. АПРН України, д-ра юрид. наук, проф. Ю. М. Тодики, д-ра юрид. і політ. наук, проф. В. С. Журавського. — К., 2002. — С. 146.

³ Головін А., Годованець В. Гарантії права людини і громадянина на соціальний захист: деякі питання законодавчого регулювання та здійснення конституційного судочинства (продовження) // Вісник Конституційного Суду України. — 2008. — № 3. — С. 78.

оскільки для неї життя є найвищою цінністю. Це право виникає з моменту її народження, є невідчужуваним та непорушним правом кожного і не може бути обмеженим за ознаками, передбаченими частиною другою статті 24 Конституції України.

Про невід'ємність та недопущення порушення державою конституційного права кожної людини на життя йдеться у Рішенні Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 у справі про смертну кару¹.

Невід'ємне право людини на життя Конституційний Суд України підтвердив і в Рішенні від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука М. М. (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі)². У цьому Рішенні, порівнюючи довічне позбавлення волі зі смертною карою, Конституційний Суд України наголосив, що при застосуванні довічного позбавлення волі забезпечується невід'ємне право на життя людини, яка вчинила особливо тяжкий злочин (абзац перший пункту 6 мотивувальної частини).

Отже, беручи до уваги невід'ємність та непорушність права кожної людини на життя, у своєму Рішенні від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 Конституційний Суд України підтвердив попередні правові позиції щодо неприпустимості застосування смертної кари як окремого виду кримінального покарання, що суперечить конституційному праву людини на життя.

Конституційні приписи щодо невід'ємного права людини на життя перебувають у системному зв'язку з положенням частини третьої статті 22 Конституції України, відповідно до якої при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Це підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, зазначеною у Рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999: «За своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого — утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже — і права людини на життя. Виходячи з положень частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої її статті 22 має враховуватись при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин» (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини).

Аналізуючи у наведеному Рішенні положення Основного Закону України щодо невід'ємного права кожної людини на життя, інші конституційні гарантії прав і свобод людини, Конституційний Суд України цілком обґрунтовано дійшов висновку про те, що зазначене право «нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані» (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини).

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 // Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997–2001 р. — Кн. 1. — С. 497–503.

² Офіційний вісник України. — 2011. — № 10. — Ст. 471.

Забезпечення додержання права людини на життя в Україні не втрачає своєї актуальності, особливо зважаючи на те, що останнім часом у засобах масової інформації ведеться дискусія про відновлення смертної кари як виду кримінального покарання.

З цього приводу нагадаємо, що стосовно додержання права людини на життя Рада Європи прийняла протоколи до Конвенції № 6 від 28 квітня 1983 року¹ та № 13 від 3 травня 2002 року². Цими документами держави — члени Ради Європи, бажаючи посилити захист права на життя, гарантованого Конвенцією, проголосили остаточне скасування смертної кари, неможливість засудження особи до такого покарання або страти. Крім того, зазначеними протоколами не допускається жодних відступів від їх положень та внесення державою застережень. До названих протоколів Україна приєдналася шляхом їх ратифікації відповідними законами України від 22 лютого 2000 року № 1484-III³ та від 28 листопада 2002 року № 318-IV⁴.

Вважаємо, що положення статей 21, 22, 27 Конституції України щодо гарантування невідчужуваності, непорушності, неможливості звуження законами України змісту та обсягу прав і свобод людини, невід'ємності права людини на життя, а також правові позиції Конституційного Суду України стосовно захисту права людини на життя, взяті Україною міжнародно-правові зобов'язання унеможливають введення та застосування смертної кари як кримінального покарання, оскільки, як свідчить практика Конституційного Суду України, право людини на життя є основоположним і визначальним для всіх інших прав і свобод людини і громадянина. Без його забезпечення всі інші права людини втрачають будь-який сенс.

Важливе значення серед інших особистих прав людини має право на свободу та особисту недоторканність, передбачене статтею 29 Конституції України. На захист цього права Конституційний Суд України прийняв Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію»⁵.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати неконституційним положення абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію», яке надає міліції право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього

¹ Офіційний вісник України. — 2006. — № 32. — Ст. 2374.

² Офіційний вісник України. — 2006. — № 32. — Ст. 2377.

³ Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари» // Голос України. — 2000. — 3 берез.

⁴ Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин» // Голос України. — 2002. — 24 груд.

⁵ Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 // Вісник Конституційного Суду України — 2010. — № 5. — С. 11.

приміщеннях осіб, яких запідозрено у занятті бродяжництвом, — на строк до 30 діб за вмотивованим рішенням суду.

Вирішуючи порушене у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України системно проаналізував положення статті 29 Конституції України, пункту 1 статті 5 Конвенції, рішення Європейського суду з прав людини у справах «Солдатенко проти України» від 23 жовтня 2008 року, «Слоєв проти України» від 6 листопада 2008 року, «Микола Кучеренко проти України» від 19 лютого 2009 року.

Застосувавши положення статті 29 Основного Закону України до правовідносин щодо затримання осіб за підозрою у бродяжництві, Конституційний Суд України роз'яснив, що «словосполучення «тільки на підставах та в порядку, встановлених законом» передбачає обов'язок органів державної влади та їх посадових осіб забезпечувати дотримання норм як матеріального, так і процесуального права при затриманні (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010).

Затриманий має право на перевірку компетентним судом не лише додержання органами державної влади та їх посадовими особами норм процесуального права, на підставі яких проводилося затримання, а й обґрунтованості підозри, яка стала підставою для затримання, законності мети, з якою воно застосовувалося та чи було необхідним і виправданим за конкретних обставин; затримання у будь-якому випадку не може бути визнане обґрунтованим, якщо діяння, які інкримінуються затриманому, на час їх вчинення не могли розцінюватися або не визнавалися законом як правопорушення (абзаци п'ятий, шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010).

У зазначеному Рішенні Конституційний Суд України конкретизував словосполучення «тільки на підставах та в порядку, встановлених законом» та уточнив нормативний зміст положення частини другої статті 29 Конституції України про необхідність врахування органами державної влади та їх посадовими особами при затриманні особи однаковою мірою всіх правових норм — матеріальних та процесуальних, тобто не лише норм, які уповноважують їх здійснювати певні дії щодо затримання осіб, а й тих норм, які визначають склад злочину або правопорушення, вчинення яких може призвести до кримінальної або адміністративної відповідальності.

У наведеній правовій позиції Конституційний Суд України також підтвердив право кожного затриманого на перевірку компетентним судом обґрунтованості підозри, яка стала підставою для затримання, законності мети, з якою воно застосовувалося, та чи було необхідним і виправданим таке затримання за конкретних обставин. Шляхом такого тлумачення положення статті 29 Основного Закону України Конституційний Суд України з'ясував зміст правових гарантій щодо права кожної людини на свободу та особисту недоторканність.

Крім того, Конституційний Суд України вказав органам державної влади та їх посадовим особам на необхідність додержання при затриманні особи норм матеріального і процесуального права і наголосив на широкому розумінні принципу законності, який не обмежується нормами процесуального права.

Системно проаналізувавши у цій справі норми Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України, Конституційний Суд України констатував, що вони не дають визначення бродяжництва як суспільно-небезпечного діяння чи як правопорушення і юридичної відповідальності за його вчинення не передбачено.

Основний Закон України встановив єдиний випадок обмеження права людини на свободу та особисту недоторканність — це можливість затримання особи на строк не більше ніж сімдесят дві години лише у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити (частина третя статті 29). Іншого винятку з цього права людини Конституцією України не передбачено, що узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, за якою «винятки з конституційних норм встановлюються самою Конституцією, а не іншими нормативними актами» (пункт 4 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року № 5-зп/1997 у справі К. Г. Устименка).

Таким чином, наявність у статті 11 Закону України «Про міліцію» підстави для затримання і тримання осіб, запідозрених у бродяжництві, строком до 30 діб, відсутність визначення у чинному законодавстві поняття бродяжництва давали можливість органам внутрішніх справ довільно застосовувати оспорюване положення зазначеного Закону, що суперечило положенню частини третьої статті 29 Конституції України.

Крім права кожної людини на свободу та особисту недоторканність, у зазначеному Рішенні Конституційний Суд України захистив також передбачене частиною першою статті 33 Конституції України особисте право людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання, яке гарантується кожному, хто на законних підставах перебуває на території України.

Раніше в Рішенні у справі щодо прописки від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001, здійснюючи перевірку конституційності положення підпункту 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 1994 року № 700, Конституційний Суд України сформулював правову позицію, в якій вказав на важливе значення цього права і наголосив, що «вільне пересування і вибір місця проживання є суттєвою гарантією свободи особистості, умовою її професійного і духовного розвитку» (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини)¹.

Як убачається зі змісту Рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, Конституційний Суд України застосував конституційні норми та свої правові позиції щодо прав і свобод людини до конкретних правовідносин і роз'яснив зміст права людини на свободу та особисту недоторканність шляхом казуального тлумачення положення частини другої статті 29 Конституції України і, зважаючи на обмеження зазначених особистих прав людини, визнав положення частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» такими, що не відповідають Конституції України.

На гарантування та додержання права людини на особисте (сімейне) життя та його таємницю спрямовані положення статті 32 Конституції України, части-

¹ Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 5. — С. 33.

на перша якої встановлює заборону втручання в особисте і сімейне життя людини, крім випадків, передбачених Основним Законом України. Конституцією України встановлено гарантії здійснення цього права, зокрема, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (частини друга, четверта статті 32).

Крім Конституції України, це право закріплене й у статті 301 Цивільного кодексу України, відповідно до якої: фізична особа має право на особисте життя; фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб; фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя; обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою.

На забезпечення здійснення цього конституційного права спрямована загальна засада цивільного законодавства, якою відповідно до пункту 1 статті 3 Цивільного кодексу України є неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини.

Наведені положення Конституції України та Цивільного кодексу України вказує на встановлення цими нормативно-правовими актами чіткої та однозначної вимоги щодо забезпечення права людини на особисте (сімейне) життя та його таємницю, яке не допускає збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.

З метою удосконалення законодавства України щодо запобігання, виявлення та припинення корупції Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 року № 1506-VI (далі — Закон № 1506), положеннями частин першої, другої статті 9 якого було передбачено проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та близьких їм осіб.

Вважаючи Закон № 1506 неконституційним та вбачаючи в частинах першій, другій його статті 9 порушення положення частини першої статті 32 Конституції України щодо заборони втручатися в особисте і сімейне життя, Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду з клопотанням визнати зазначені положення неконституційними. Розглянувши конституційне подання Верховного Суду України, Конституційний Суд України прийняв Рішення у справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010¹.

¹ Офіційний вісник України. — 2010. — № 80. — Ст. 2835.

Здійснюючи конституційний контроль оспорюваних положень Закону № 1506 з питання проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, Конституційний Суд України зазначив, що «встановлені законодавством процедури, які забезпечують формування належного корпусу осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, враховують конституційні положення щодо обов'язків кожного перед суспільством і права кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, закріплені у статті 23 Конституції України, і не порушують конституційну норму, яка передбачає можливість збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу за її згодою у випадках, визначених законом (частина друга статті 32 Конституції України)» (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010).

Ця правова позиція Конституційного Суду України свідчить, що передбачене оспорюваними нормами проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, не порушує права людини на особисте (сімейне) життя та його таємницю і не суперечить положенням статті 32 Основного Закону України.

Вирішуючи питання конституційності норми Закону № 1506 щодо проведення спеціальної перевірки відомостей про близьких родичів, Конституційний Суд України дійшов висновку, що «перелік близьких осіб незалежно від місця їх проживання і ведення спільного господарства, а також інших осіб за умови їх постійного проживання з особою, яка претендує на зайняття відповідної посади, та ведення з нею спільного господарства, визначений в абзаці другому частини першої статті 1 Закону № 1506, дає можливість державним органам втручатися в їхнє особисте та сімейне життя, безпідставно отримувати відомості особистого характеру, що суперечить наведеній нормі Основного Закону України. Крім того, слід враховувати й те, що близькі особи не претендують на зайняття зазначених посад, а лише опосередковано (родинними чи іншими зв'язками) пов'язані з особами, які претендують на це або займають згадані посади. Надання інформації про близьких та інших осіб без їх згоди особою, яка претендує на зайняття відповідної посади, може призвести до отримання недостовірних даних, внаслідок чого вона буде нести відповідальність згідно зі статтею 164¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення» (абзац четвертий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010).

Керуючись положеннями статей 32, 64 Основного Закону України, зазначеною правовою позицією, Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України словосполучення «та близьких їй осіб», яке міститься у пунктах 2, 3 частини другої статті 9 Закону № 1506.

Отже, в Рішенні у справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010 Конституційний Суд України застосував положення статті 32 Конституції України у правовідносинах щодо надання відомостей особами, які претендують на зай-

няття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, захистив від безпідставного обмеження встановленого в Основному Законі України права людини на особисте (сімейне) життя та його таємницю.

Іншим особистим правом, що підлягало захисту у цій справі, була свобода літературної, наукової і технічної творчості (частина перша статті 54 Конституції України, стаття 309 Цивільного кодексу України). Положенням пункту 2 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» зайняття викладацькою, науковою та творчою діяльністю, медичною практикою, інструкторською та суддівською практикою із спорту кваліфікувалося як «корупційне правопорушення» у разі, якщо ця діяльність здійснюється у робочий час.

Вирішуючи питання кваліфікації Законом № 1506 зайняття викладацькою, науковою та творчою діяльністю, медичною практикою, інструкторською та суддівською практикою зі спорту у робочий час як корупційного правопорушення, Конституційний Суд звернув увагу на гарантованість Конституцією України свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості (частина перша статті 54), права розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша статті 41), що розвинуті у відповідних законах. Стосовно питання встановлення обмежень щодо прав і свобод людини і громадянина Суд зазначив, що «будь-яке обмеження прав людини і громадянина повинне бути не тільки юридично обґрунтованим, а й соціально виправданим і адекватним» (абзац одинадцятий підпункту 3.2.2 пункту 3.2 мотивувальної частини Рішення від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010).

Ця правова позиція щодо юридичної обґрунтованості, соціальної виправданості та адекватності обмеження прав людини і громадянина засвідчує послідовність Конституційного Суду у здійсненні захисту особистих прав і свобод людини і громадянина, недопустимості неправомірного обмеження їх обсягу, визначеного Основним Законом України.

Отже, у зазначеному Рішенні Конституційний Суд України забезпечив додержання та здійснив захист таких особистих прав людини, як право на особисте (сімейне) життя і його таємницю та свободу літературної, наукової і технічної творчості, передбачених відповідними положеннями статей 32, 54 Конституції України.

Проведений аналіз наведених рішень і правових позицій Конституційного Суду України свідчить, що Суд здійснює захист і відновлення окремих особистих прав і свобод людини шляхом тлумачення відповідних положень Конституції України та застосовує їх до конкретних правовідносин, на основі чого формулює нові правові позиції.

Таке застосування конституційних норм щодо особистих прав і свобод людини у конкретних правовідносинах забезпечує додержання встановленого Конституцією України їх обсягу та змісту, єдиного конституційно-правового статусу особи.

Засновані на засадах верховенства права і справедливості рішення і правові позиції Конституційного Суду України щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина забезпечують пряму дію норм Конституції України щодо особистих прав і свобод людини і громадянина.

Таким чином, здійснюючи конституційний контроль щодо відповідності Конституції України законів України, інших правових актів, Конституційний Суд України у своїх рішеннях досить ефективно забезпечує захист та відновлення зазначених особистих прав і свобод людини і громадянина навіть за відсутності інституту конституційної скарги.

Гультай М. М., Кияница И. П. Гарантирование Конституционным Судом Украины отдельных личных прав и свобод человека. Статья посвящена исследованию практики Конституционного Суда Украины по отдельным личным основным правам и свободам человека, изучению особенностей защиты и восстановления этих прав органом конституционной юрисдикции Украины.

Ключевые слова: личные права и свободы человека, защита и восстановление прав человека, конституционный контроль, конкретизация правовых норм, правовые позиции.

Hultai M., Kyianytsia I. The assurance of certain personal human rights and freedoms by the Constitutional Court of Ukraine. The articles focuses on the research of the case-law of the Constitutional Court of Ukraine related to separate human rights, as well as the research of the specific characteristics of the protection and restoration of the above-mentioned rights by the sole body of the constitutional jurisdiction.

Key words: personal human rights and freedoms, protection and restoration of human rights, the constitutional control, concretization of the legal norms, legal positions.